

22. Перший Всеукраїнський православний церковний Собор УАПЦ. 14–30 жовтня 1921 року. Док. і матер. / [ред. кол.: Сохань П. С. (голова) та ін.; упоряд. Михайличенко Г. М. та ін.]. – Київ; Львів : Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1999. – 560 с.
23. Пилявець Л. Всеукраїнський православний церковний собор Української автокефальної православної церкви, 14–30 жовтня 1921 р. (До 75-річчя з дня відкриття) / Леонід Пилявець // Український історик. – 1997. – № 1–4 (132–135). – С. 91–104.
24. Преловська І. ВПЦР – організаційний осередок УАПЦ (1917–1921 рр.) / Ірина Преловська // Український церковно-визвольний рух і утворення Української автокефальної православної церкви: матеріали наук. конф. (Київ, 12 жовтня 1996 р.) / Українська Православна Церква Київського Патріархату, Комітет для відзначення 75-річчя УАПЦ, Київська Духовна Академія. – Київ : Логос, 1997. – С. 29–48.
25. Статут Всеукраїнського об'єднання релігійних громад Української Автокефальної Православної Церкви, яка скорочено зветься УАПЦ / Всеукраїнська Православна Церковна Рада. – Київ : Київ-Друк, [1927]. – 16 с.
26. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 630.
27. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 4. – Спр. 177.
28. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 378.
29. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 200.
30. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 2182.

SUMMARY

Olexandr Ignatusha

The system of the local authorities of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (UAOC) on the district and the regional levels (the second half of the 20th years)

The author has analyzed the district and the regional levels of the structure of the Ukrainian Autocephaly Orthodox Church (UAOC) in the second half of the 20th years of XIX century. The changes of the UAOC system are examined in the context of the church building and the social changes.

Key words: UAOC, arrange, canons, gathering, council, tradition, democratism, centralism, evolution.

Євген Кабанець,

провідний науковий співробітник

Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

ЗАМАХ НА ЙОЗЕФА ТІСО (ЗНИЩЕННЯ УСПЕНЬСЬКОГО СОБОРУ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ)

Присвячено одній з найбільш суперечливих проблем новітньої історії України – руйнації Успенського собору Києво-Печерської лаври під час Другої світової війни. На підставі архівних джерел, спогадів сучасників та оглядів преси розглянуто версії про причетність до цього злочину німецької та радянської сторони.

Ключові слова: Києво-Печерська лавра, Успенський собор, Йозеф Тісо, радіофугаси, дистанційний вибух, диверсія, нищення історико-архітектурних пам'яток.

Одним з найбільш трагічних і резонансних епізодів радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. у вітчизняній історіографії вважається знищення в Києві Успенського собору Києво-Печерської лаври. Цю варварську акцію більшість сучасних дослідників пов'язує з невдалим замахом радянських диверсантів на президента Словацької республіки Йозефа Тісо за допомогою радіокерованої міни. Принаймні така інтерпретація подій найчастіше трапляється в наукових публікаціях та оглядах преси в останні десятиліття.

Ця версія ґрунтується на рапорті айнзацгрупи С від 7 листопада 1941 р., надісланому з Києва у 4 управління РСХА (RSHA, Головне управління імперської безпеки) в Берліні. В ньому повідомлялося таке: «Президент [Словащини] Тісо відвідав Київ 3 листопада 1941 р. і заїхав до Лаврського монастиря. Він прибув зі своїм почтом до монастиря близько 11 год. 40 хв. і відбув з монастирської площі близько 12 год. 30 хв. За кілька хвилин перед 14 год. 30 хв. усередині собору стався невеличкий вибух. Один вартовий помітив три постаті, що втікали. Їх застрелено. Кілька хвилин по тому стався грандіозний вибух, який зруйнував усю будівлю собору. Вибухова речовина, ймовірно, була закладена заздалегідь. Детонація не сталася раніше тільки завдяки досконалому оточенню кордоном і дбайливій охороні всієї будівлі. Очевидно, цей акт треба розглядати як замах на життя президента Тісо. Трох імовірних злочинців неможливо було ідентифікувати, бо у них не було ніяких паперів» [1].

Попри офіційний характер, це повідомлення має явно сумнівний характер. Воно ґрунтується на низці суперечливих силогізмів, в яких цілковито ігноруються причинно-наслідкові зв'язки. Перебіг подій взагалі не дає переконливих підстав пов'язувати вибух із замахом на Тісо, оскільки він стався із двогодинним запізненням, що вступає у протиріччя з елементарною логікою («post hoc, non propter hoc»). Зрештою, й спроба ідентифікації безпосередніх виконавців виглядає непереконливо, оскільки, насправді, «імовірних злочинців неможливо ідентифікувати». Останнім часом були знайдені матеріали, які змушують докорінним чином переглянути версію про замах на Тісо та справжню причину руйнації Успенського собору. Йдеться про обставини перебування словацького президента в Україні та характер висвітлення цього візиту в окупаційній пресі.

Зі скупих повідомлень німецьких мас-медіа випливає, що Тісо виїхав у прифронтові області, аби підняти бойових дух у словацьких частинах, які перебували на Східному фронті. Тимчасом його перебування в Україні повністю замовчується місцевою пресою, хоча візит відбувався на офіційному рівні за участі місцевої німецької адміністрації. Не були винятком і мешканці Києва, для котрих приїзд словацького президента залишився *абсолютно втаємниченим*. Чим займався останній в українській столиці, відомо лише з словацької кінохроніки.

Йозефу Тісо показали зруйнований Хрещатик з прилеглими кварталами, після чого відвезли на лівобережжя Дніпра, звідки відкривалася мальовнича панорама на Печерський монастир. Словацький оператор навіть устиг захоплено вигукнути: «Klenotníňa umenia a najstarši z pamiatok davnej Ukrajiny, Mekka [...] čestnejšého ľudu – Lavra Pečerska» («Скарбниця мистецтва і найстарша з пам'яток давньої України, Мекка [...] найчеснішого люду – Лавра Печерська»). Відвідини лаври розглядалися німцями як кульмінаційний епізод цієї прогулянки, оскільки нею, власне кажучи, й завершувалося перебування Тісо в Києві.

Проте в цій історії лишається багато питань. Навіщо католицького священика намовили відвідати недіючий православний монастир, представивши його як найдавнішу пам'ятку України (на противагу Софійському собору, куди Тісо не запросили) і місце масового паломництва (хоча доступ для вірян в обитель був повністю закритий), і саме тоді, коли існувала неабияка загроза нових вибухів, про яку німці говорили на кожному розі? Хіба Тісо не бачив слідів подібних руйнувань у місті, принаймні на Хрещатику? Виявляється словакам розповіли, що це були наслідки сильних артобстрілів та бомбувань: «miesto prezradzam stopy veľkeho bombardovania» («місце, що видає сліди великого бомбардування»). Тобто німці навмисно спекулювали на необізнаності своїх гостей, запрошуючи їх у лавру.

Іншою загадковою обставиною є інформація про точний час диверсії. Згідно із свідченням німецького «комюніке», Тісо «прибув зі своїм почтом близько 11 год. 40 хв. і відбув з монастирської площі близько 12 год. 30 хв.», а собор вибухнув «за кілька хвилин перед 14 год. 30 хв.». Проте у словацькій хроніці зйомки зруйнованого храму супроводжуються словами: «Lavra Pečerska 20 minut po odchode pana prezidenta a jeho sprievoda», тобто «Печерська лавра через 20 хвилин після відбуття пана президента та його супроводу». Аналогічну думку про хронологію подій висловлює офіцер Айнзацштабу Розенберга Отто Кляйн: «О половині першої години 3-го числа собор злетів у повітря» [28, с. 38]. Оскільки йдеться про німецький відлік часу, то замах в Успенському соборі насправді стався в обідню пору, о 13 год. 30 хв. за радянським часом.

Звідси випливає, що твердження про двогодинну паузу між візитом Тісо і самим вибухом, яка є ключовою в усіх поширених досі версіях, – ніщо інше, як *спроба приховати справжні обставини інциденту*. Якби вибух стався з двогодинним запізненням, тоді його можна було б пояснити цілком нейтральними причинами, взагалі не пов'язаними з персоною Тісо, – нещасним випадком, халатністю, запобіжним західом тощо. Проте у вже згаданому донесенні айнзацгрупи основну увагу чомусь зосереджено лише на версії замаху. Водночас «радянський слід» німецькою стороною фактично не обговорювався, оскільки не знайшлося... *формальних ознак складу злочину*. Не було публічно звинувачених злочинців, не було постраждалих, а інцидент був полагоджений позасудовими методами.

Режим таємності щодо інциденту в лаврі виявився настільки посиленням, що про появу тут Тісо не знали навіть співробітники Айнзацштабу Розенберга, яким довелося працювати в Музейному містечку вже за кілька тижнів після описаних подій. Окупаційна адміністрація воліла вдавати, що нічого не сталося, й домоглася *повного табування* цієї теми в засобах масової інформації. В тогочасній київській пресі не знаходимо жодних пояснень чи коментарів стосовно подій 3 листопада 1941 р.

Огляд україномовних видань, що виходили як у Рейху («Український вісник», Берлін), так і на анексованих ним територіях – у Протектораті Богемії і Моравії («Наступ», Прага), Генерал-губернаторстві («Краківські вісті», Краків; «Львівські вісті», «Рідна земля», «Українські щоденні вісті», Львів), рейхскомісаріаті «Україна» («Волинь», Рівне; «Українське слово», «Нове українське слово», «Последние новости», Київ), – демонструє повне приховування обставин перебування словацького президента Тісо в Україні та трагедії, яка сталася в Печерській лаврі.

У закордонній пресі навмисне замовчувалися або применшувалися масштаби скоєного. [16.XI.1941. 1941:] «У Києво-печерській Лаврі сталося нещастя *тільки* з

дзвіницею Лаври, яка з невідомих причин загорілася, але вогонь швидко був погашений. [...] Пошкодженою була теж одна з фасад головної церкви Київсько-печерської Лаври» (тут і далі курсив наш. – Є. К.) [9, с. 5]. Тим не менше про самий вибух довго або не повідомлялося, або наводилася суперечлива інформація. [4.XII. 1941:] «Цілі тони підложеного під Лавру динаміту *вийняті* й була спроба пустити електричну струю. В румовищах залишилися тільки головна Успенська Лаврська церква» [20, с. 2]. [10.XII. 1941:] «...стався у Києві новий вибух і цим разом в руїну обернувся *головний вівтар* найбільшої святині й пам'ятки українського народу – Києво-Печерської Лаври» [23, с. 2]. Тут події описані так, ніби постраждав лише головний вівтар, а решта вціліла.

Пізніше навіть цю плутану інформацію було повністю спростовано. [13.XII. 1941:] «Вістка про знищення Печерської Лаври мінами, *не відповідає вповні правді*. Міни великої шкоди не спричинили цій старинній, дорогоцінній кожному українцеві, пам'ятці – Печерській Лаврі. Від вибуху однієї міни ушкоджена *трохи* всередині Успенська церква...» [27, с. 2]. У самому Києві згадана тема ніким не обговорюється взагалі. Масштаби дезінформації сягнули таких розмірів, що кореспондент «Українського слова», розмірковуючи про необхідність охорони архітектурного ансамблю Печерського монастиря («заповідною мусить стати вся Лавра») й описуючи втрати архітектурних шедеврів за радянської влади, жодного слова не говорить про долю Успенського собору [14, с. 3]. Перша згадка про диверсію в київській пресі промайнула в дописі директора музею Західного мистецтва С. Гілярова, однак вона мала безособову форму, без чіткої дефініції призвідців нещастя: [25.XII. 1941:] «од большевицької міни нещодавно загинула 800-річна велика Лаврська церква» [10, с. 3], наче автор був непевний, хто це зробив – підпільники чи німці.

В інших публікаціях, що з'явилися в цей час, проглядає все та ж розгубленість і невпевненість. Більшість репортерів були змушені визнати свою слабку обізнаність про причини вибуху, його наслідки і навіть самий момент, коли це сталося. [4.XII. 1941:] «Докладно оглянути Лавру нам не пощастило. Вона закрита для глядачів» [20, с. 2]. [1.II. 1942:] «Головна печерська церква пресв. Богородиці знищена вибухом 7 листопада 1941» [26, с. 2]. [8.II. 1942:] «Свято-Успенська церква Печерської Лаври знищена» [12, с. 6], але ким, коли і в який спосіб невідомо. [1.III. 1942:] «В Лаврі від вибуху загинула в жовтні 1941 р. Велика Успенська церква. В якому стані її рештки – не відомо, бо вхід до Лаври тим часом заборонений» [8, с. 4]. [15.III. 1942:] «Де кілька місяців тому [...] московські варвари спричинили вибух у Печерській Лаврі [...] На жаль, зараз ще не можемо – з технічних причин – з'ясувати ступінь знищення, заподіяного цим злочинством новітніх гунів» [24, с. 5]. Складається враження, що окупанти взагалі не заохочували подібних публікацій і тому вони нерідко з'являлися під псевдонімами.

До весни 1942 р. жодна з протиборчих сторін не робила публічних заяв стосовно трагічної долі лаври на сторінках преси. В січні 1942 р. представники Рейху і СРСР починають звинувачувати один одного в мінуванні музею Тургенєва в Орлі та Льва Толстого у Ясній Полянці. Це дуже нагадувало ситуацію з Музейним містечком у Києві, але про Печерську лавру тоді чомусь не було зронено ані слова. Показово, що в підготованих упродовж осені 1941–1943 рр. нотах наркома іноземних справ В. М. Молотова про злодіяння німецьких загарбників на окупованих територіях

СРСР (25.XI.1941, 6.I.1942, 27.IV.1942, 11.V.1943) Києво-Печерська лавра не згадується, хоч там наводяться поодинокі факти вандалізму в царині культури.

Перша пряма і публічна інвектива з приводу руйнації Успенського храму була здійснена редакцією «Нового українського слова» 15 березня 1942 р. Тут, на відміну від попередніх туманних формулювань, організаторами вибуху вже в одвертій формі оголошувалися комуністичні функціонери, що знаменувало перехід до прямих пропагандистських звинувачень. У цій газеті було вперше вміщено світліну знівченого храму під заголовком: «Руїни Успенського собору Києво-Печерської Лаври, висадженого в повітря большевиками» [19, с. 3]. Прямим поштовхом до появи згаданої й низки подальших публікацій [22, с. 3; 30, с. 1] стала промова по радіо на початку березня 1942 р. місцеблюстителя Московського патріаршого престолу митрополита Сергія (Страгородського), в якій він звинуватив німців у зневаженні православної віри на окупованих територіях.

Найраніше розшукане нами повідомлення про знищення Успенського собору в радянській пресі датовано 6 травня 1942 р. [16, с. 2]. Всі виявлені публікації про руйнування Печерського монастиря в радянській пресі мають знеособлений характер; хоча в них іноді й згадується про «зневаження пам'ятників нашої національної культури» [25, с. 3] чи навіть знищення «безлічі цінних в історичному і архітектурному відношенні будинків» у лаврі [11, с. 1], однак доля конкретних споруд не обговорюється. Тема плюндрування Успенського собору майже не піднімалася й на Нюрнберзькому процесі.

Підсумовуючи наведені матеріали, можна стверджувати, що аж до весни 1942 р. обидві сторони зволікали з висуванням одна проти одної прямих звинувачень у знищенні Успенського собору, немовби намагалися приховати свою причетність до цієї справи. В 1990-ті рр. стало відомо, що основну відповідальність за мінування Києва восени 1941 р. за допомогою приладів дистанційної дії несуть армійські взводи спецпризначення Головного військово-інженерного управління Наркомату оборони СРСР, на озброєнні в яких були об'єктні міни Ф-10, або радіофугаси. Саме ці взводи закладали вибухівку в Успенський собор. Проте подробиці цієї операції, отримані з вуст людей, які видавали себе за очевидців або безпосередніх учасників подій, виявилися спотвореними або сфальсифікованими.

Насправді командування Червоної армії в цей час вже повністю програло окупантам «мінну війну». Згідно з новітніми даними через недбалість радянської сторони німці вже у вересні 1941 р. мали у своєму розпорядженні зразки радіомін та інструкції з їхнього використання. Це дозволило їм оперативно організувати службу радіопротидії за допомогою спеціальних саперних підрозділів. Крім того, німцям вдалося затримати одного з радянських саперів-радистів спеціальної підготовки Бориса Левченка, який видав плани мінування середмістя Києва. Завдяки його співпраці, більшість «пристроїв дальнього займання» була успішно знешкоджена. Саме так були врятовані «будинки Червоної армії і флоту», «територія монастиря» і частина Zitadelle, тобто будівлі Верхньої лаври і Старого Арсеналу [6, с. 52]. Це повідомлення остаточно знімає питання, чи знали гітлерівці про міни в Успенському соборі і як збиралися з ними вчинити. Не викликає сумніву, що руйнації в лаврі були спричинені радянською вибухівкою, але зроблено це було вже за зовсім іншим сценарієм.

Річ у тому, що максимальний термін використання батарей приймального устрою радіофугасів у бойових умовах не перевищував одного місяця, після чого вони просто виходили з ладу. Крім того, це обладнання було експериментальним, часто псувалося або не спрацьовувало і взагалі постачалося в Червону армію в дуже обмежених обсягах. Мобільні радіостанції РУС-3, за допомогою яких надсилалися сигнали для активації радомін, мали обмежену дальність зв'язку в радіусі всього лиш 150 км, тимчасом як весь цей терен був окупований німцями ще до падіння або одночасно з Києвом. Звідси випливає, що Успенський собор був підірваний, скоріше за все, за допомогою звичайних вибухових засобів, без використання дистанційного обладнання чи засобів сповільнення.

До того ж здійснити це міг тільки той, хто повністю контролював замінований об'єкт. Як відомо, з середини жовтня 1941 р. охорона лаври цілковито перейшла до поліційної служби СС, яка організувала цілодобове вартування території колишнього Музейного містечка [2, арк. 22, 24; 3, арк. 1]. На цей час батареї приймальних пристроїв уже безповоротно вийшли з ладу. Враховуючи ж, що використана у вибухових зарядах речовина (амоніт) мала низький поріг чутливості і без підіривника становила не більше загрози, аніж мішок з цукром, не важко збагнути, чому німецьке командування впродовж півтора місяця демонструвало цілковиту байдужість до цієї небезпечної «начинки». Зволікання з розмінуванням собору вказувало на наявність у них якихось особливих планів щодо Успенського собору.

Свідки пригадують, що нацисти заздалегідь поширювали серед киян інформацію, що собор приречений й існує велика ймовірність некерованого, спонтанного вибуху міни. Письменник Улас Самчук, який намагався потрапити до лаври напередодні трагедії, наводить пояснення німецької варти: «До Лаври не пускають. Вона підмінована. Ось-ось зірветься» [21, с. 2]. Професор Ю. С. Асеев повідомляє, що перед вибухом Печерський монастир був оточений кордоном військових і заклеєний наказами з промовистим заголовком: «Achtung!» [18, с. 172]. Згідно з Є. І. Ніколюком, який мешкав на Дальніх печерах, у цьому наказі містилася вимога про тимчасове відселення всіх жителів з кварталів, прилеглих до Верхньої лаври, під приводом розмінування Успенського собору 3 листопада 1941 р. Людей змусили перечекаати півдоби на розташованому неподалік міському іподромі, звідки їм довелося на власні очі побачити вибух у монастирі...

І в той же час німці, ігноруючи всі заходи безпеки, пов'язані з «наявністю вибухівки», привозять у лавру словацького президента Йозефа Тісо та членів його кабінету, втаївши від них інформацію про «очікувані саперні роботи»! Кадри словацької кінохроніки фіксують цілковиту незворушність, ба навіть демонстративну байдужість німецької сторони до цієї загрози. Пізніше окупанти скористалися версією про диверсію підпільників і навіть показували тіла розстріляних «диверсантів», проте ті, хто бачив загиблих, запам'ятав, що вони носили солдатські строї, були коротко підстрижені й сильно охлялі, а в халявах чобіт ховали... ложки [28, с. 35, 129; 5, арк. 11], тобто були більше схожі на військовополонених.

Чи могла німецька сторона дійсно бути причетною до цієї зухвалої провокації і навіщо це було їм потрібно? Знайдені документи дають відверту відповідь на це запитання. Одна з нацистських інструкцій з вересня 1941 р. наполягала на тому, що «слід завадити, щоб давніші місяця релігійного культу стали місцями

паломництва і, отже, центрами руху за автономію» [13, с. 530], який буде розвиватися під національно-визвольними та патріотичними гаслами.

9 жовтня 1941 р. Гітлер видав таємний наказ командуванню поліції та СС в Україні стосовно «монастиря в Цитаделі Києва»: «Жодні священники, ченці або інші місцеві люди, що звичайно працюють там, не мають права входити до монастиря, що міститься в Цитаделі Києва. Монастир ні в якому разі не має бути місцем праці або релігійної діяльності. Має бути переданий до поліції та СС, а потім знищений або залишений на їхній розсуд» [15, с. 302].

13 жовтня 1941 р., у відповідь на запит, пов'язаний з наказом Гітлера, складено таємну пояснювальну записку, в якій зазначалося: «Під монастирем у київській Цитаделі, який має бути зруйнований, очевидно, мається на увазі знаменита «Лавра», найдавніший монастир Росії та України. [...] Руйнування території монастиря надзвичайно вразило б як національні, так і релігійні почуття, і тим самим завдало б важкого удару нашій політиці в Україні. З огляду на те, що там похована безліч ченців, така дія могла б розглядатися як блюзнірське осквернення кладовища. [...] Світова громадськість, напевно, дуже різко відреагувала б на руйнування Лаври. Тому слід було б подумати над тим, щоб зберегти Лавру як пам'ятник архітектури великої культурно-історичної цінності, але не відроджувати її як монастир» [17, с. 20–21].

31 жовтня 1941 р. шеф РСХА Р. Гейдріх видав таємну директиву про «вирішення церковного питання в окупованих східних областях [...] на користь релігії, вільної від єврейського впливу. Це завдання має [...] своєю передумовою закриття заражених єврейськими догматами церков, що діють у східних областях» за допомогою «певних вмінь» [4, арк. 23–25]. Не важко збагнути, що означав вміщений евфемізм і яка доля могла очікувати і Печерську лавру з її кафедральним собором, що розглядався політичним керівництвом Рейху як найвидатніший центр православ'я на Сході й «небезпечний збудник» місцевого патріотизму та історичної пам'яті. Вже невдовзі високопоставлені гітлерівські чини висловлювали своє задоволення «з того, що монастир Києво-Печерської лаври був знищений, бо, на їх думку, зникнення цього пам'ятника ослабить національну свідомість українців» [13, с. 262].

Карл Розенфельдер, керівник групи релігійної політики міністерства окупованих східних територій, відряджений наприкінці жовтня 1941 р. до Києва для оцінки культурно-історичної цінності зібрання Музейного містечка, дав відверту оцінку подіям у лаврі: «Щодо вибуху церкви серед німців панує загальна думка, що він був проведений за наказом РКУ (рейхскомісаріату України, тобто його чільника Еріха Коха. – Є. К.). [...] Серед місцевих жителів також панує думка, що монастир підірваний німцями» [29, с. 435].

Фрідріх Хайер, офіцер вермахту в сані євангелічного священника, що мав контакти з офіцерами київського відділення військової розвідки (Абверштелле), дізнався від них про ймовірне підґрунтя трагедії: «Скоріше за все, за цією акцією стояли керівник Партиїної канцелярії Мартін Борман і рейхскомісар Еріх Кох, які переслідували мету позбавити Україну її ідеологічного центру, щоб навіть якби церква і була знову відбудована, то вже не пробуджувала історичних спогадів [...] Цю позицію відстоював полковник Бізанц, який керував галіційською політикою. У київському підрозділі абверу панувала думка, що вибух здійснили частини СС під

командуванням вищого керівника поліції і СС «Росія-Південь» обергрупенфюрера СС Прюцмана, який зайняв лавру в якості своєї резиденції і нікому не дозволяв прохід на її територію» [7, s. 202–203].

Візит Йозефа Тісо в Україну був спеціально використаний нацистським керівництвом для здійснення блюзнірства в Печерській лаврі, що цілковито корелювало з антирелігійною політикою Гітлера та його недовірливим ставленням до служителів Церкви, навіть якщо вони представляли політичних партнерів та ситуативних військових союзників. Водночас усю відповідальність за цей злочин поділяє й радянське командування, яке використало безцінний архітектурний ансамбль Києво-Печерського монастиря у своїй руїницькій стратегії.

Список скорочень

BAВ – Bundesarchiv, Berlin.

ДАКО – Державний архів Київської області, Київ.

РЦХИДНИ – Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории, Москва.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.

1. BAV. – R. 58/219. – Bl. 22.
2. ДАКО. – Ф. Р-2356. – Оп. 6. – Спр. 171.
3. ДАКО. – Ф. 2412. – Оп. 2. – Спр. 226.
4. РЦХИДНИ. – Ф. 17. – Оп. 125. – Спр. 92.
5. ЦДАВО. – Ф. 2. – Оп. 7. – Спр. 1546.
6. Arnold Klaus Jochen. Die Eroberung und Behandlung der Stadt Kiew durch die Wehrmacht im September 1941: Zur Radikalisierung der Besatzungspolitik // Militärgeschichtliche Mitteilungen. – Potsdam, 1999. – Bd. 58. – S. 23–63.
7. Heyer F. Die Orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. – Köln; Braunsfeld, 1953.
8. Андрієнко Ю. Велика руїна // Наступ. – 1942. – 1 березня. – № 9.
9. Архітектурні пам'ятки в Києві // Український вісник. – 1941. – 16 листопада. – № 36.
10. Гіляров С. Йоган Готфрід Шедель // Нове українське слово. – 1941. – 25 грудня. – № 10.
11. До вчених всього світу [Звернення загальних зборів Академії наук УРСР від 29 червня 1943 р., оголошене на 2 антифашистському мітингу вчених] // Література і мистецтво. – 1943. – 15 липня. – № 13.
12. З життя православної церкви в Україні // Рідна земля. – 1942. – 8 лютого. – № 6.
13. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Київ, 1993.
14. М. Золотий фонд архітектури міста // Українське слово. – 1941. – 10 грудня. – № 78.
15. Малаков Д. Київ. 1939–1945: Фотоальбом. – К., 2005.
16. Малишко А. Блюзнірська провокація гітлерівців // За Радянську Україну. – 1942. – 6 травня. – № 37.
17. Мельниченко И. «...и тебе самой оружие проймет душу» // Киевские ведомости. – 1995. – 5 мая. – № 82.
18. Міляєва Л. Спогади про мандрівку до Німеччини // Лаврський альманах. – К., 2007. – Вип. 19. – С. 170–172.
19. Нове українське слово. – 1942. – 15 березня. – № 59.
20. Одуд. Поза китайським муром [VI] // Краківські вісті. – 1941. – 4 грудня. – № 271.

21. П. Б. [Улас Самчук]. Кризь бурю і сніг [VI]. Байкове кладовище. Бессарабка // Волинь. – 1941. – 21 грудня. – № 26.
22. П.К. [Кульженко П. А.] Церкви, знищені більшовиками в Києві // Нове українське слово. – 1942. – 5 квітня. – № 77.
23. Приходько Віктор. З мого щоденника. III // Нове українське слово. – 1941. – 10 грудня. – № 276.
24. Прицак О. Чергове вандалство Москви: (Руйнування Успенського собору в Києві) // Наступ. – 1942. – 15 березня. – № 11.
25. Промова заступника голови Всеслов'янського комітету О. Є. Корнійчука // Література і мистецтво. – 1942. – 15 квітня. – № 8.
26. Релігійне життя в Києві // Наступ. – 1942. – 1 лютого. – № 5.
27. Ушкодження Печерської Лаври // Наступ. – 1941. – 13 грудня. – № 51.
28. Феттіх Н. Київський щоденник (3.XII.1941–19.I.1942). – К., 2004.
29. Шкаровский М. В. Крест и свастика. Нацистская Германия и Православная Церковь. – М., 2007.
30. [Штепа К. Ф.] Справжня воля релігії // Нове українське слово. – 1942. – 29 березня. – № 71.

SUMMARY

Eugeny Kabanets'

An attempt on Jozef Tiso (destruction of the Assumption's cathedral of the Kiev-Petcherskaya Lavra)

The article is devoted to one of the most contradictory problems of the newest history of Ukraine – destruction of the Assumption's cathedral of the Kiev-Petcherskaya Lavra in the year of the World War II. The article is examined a versions about involvement to this crime of the German and Soviet sides on the basis of the archived sources, memories of contemporaries and review of presses.

Лариса Квасюк,

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Національного університету «Острозька академія»*

ДОГМАТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНТЕКСТІ УНІЙНОГО ПРОЕКТУ І. ПОТІЯ (ЗА ТВОРОМ «УНІЯ ГРЕКІВ З КОСТЕЛОМ РИМСЬКИМ»)

Розглядається твір унійного проповідника І. Потія «Унія греків з костелом Римським» (Вільно, 1595); аналізуються догмати про походження Святого Духа, про чистилище, про зверхність римського пастиря, про календар, про антихриста, якими Католицька Церква відрізняється від Православної і які були перешкодою для введення унії.

Ключові слова: догмат, унія, походження Святого Духа, чистилище, зверхність римського єпископа, календар, антихрист.

Конфлікт між Західною та Східною Церквами, що визрів у царині соціально-історичній, у реаліях суспільно-політичного життя, що складалися, починаючи від